

Käitumishäirega laps koolis

Mõistmine, ennetamine, sekkumised

Airiin Demir
MSc, kliiniline lastepsühholoog
2017

Riski ja kaitsefaktorid

- **Riskifaktorid:** grupp karakteristikuid, millele tuleb lapse arengu juure tähelepanu pöörata, sest uuringud näitavad, et nad on võivad olla seotud tulevaste tõsiste probleemidega.

Milline riskifaktor viib milliste probleemideni milliste protsesside kaudu?

- **Kaitsefaktorid:** grupp karakteristikuid, mis on seotud positiivsete tulemustega, kuigi lapse areng on olnud seotud paljude tõsiste negatiivsete faktoritega.

Kaitsefaktorid reguleerivad lapse arengut tugemini kui riskitegurid.

Käitumisraskuste riskifaktorid

Individuaalsed

- Varase lapseea riskitegurid: enneaegsus, turvatundeta kiindumussuhe
- Varane käitumisprobleemide algus.
- Temperamendi jooned: juhtimatus, kontrollimatus, vähene oskus oma tundeid reguleerida.
- Isiksusejooned nagu vähene empaatiavõime, impulsiivsus, endassetõmbumine (kuid mitte tagasihoidlikkus).
- Korduvad vihahood enne 2-aasta vanust.
- Keskmisest madalamad vaimsed võimed 10-aastaselt (eriti visuaalruumilised)
- Registreeritud vajadus psühhiaatrilise abi järele 10-aasta vanuses
- Konfliktid sõprade ja perega.
- ATH diagnoos

Käitumisraskuste riskifaktorid

Keskond

- Vanemad alkoholiprobleemidega, kriminaalsed vanemad, vaimsete häiretega vanemad, vaimse alaarenguga vanemad.
- Ema madal haridustase
- Madal sotsioökonomne staatus
- Pikaajaline eemalolek emast esimesel eluaastal
- Venna või õe sünd enne 2 aastaseks saamist
- Pidevad ja tõsised eriarvamused vanematel
- Kriminaalse taustaga isa
- Õe-venna surm
- Vanemad abielluvad uuesti
- Mitmed koolivahetused
- Halb kodu ja kooli koostöö

Käitumisraskuste riskifaktorid

Kool

- Klassikooslus: Millised lapsed on ühes klassis.
- Ebaselged reeglid, ebaselged ootused: milline on oodatud käitumine
- Probleemid klassijuhatamisega
- Negatiivsed ja konfliktid suhted õpilase ja õpetaja vahel
- Vähese varieeruvusega õppemeetodid
- Puudulik ülekoolline tegevusplaan probleemse käitumisega hakkama saamiseks
- Probleemsete laste eraldamine tavalastest
- KODU JA KOOLI VAHELINE KOOSTÖÖ ON PUUDULIK või NEGATIIVNE

Käitumisraskuste kaitsefaktorid

Individuaalsed

- Hea stressitaluvus
- Sotsiaalsus
- Iseseisvus, oskus ise hakkama saada
- Keskmine või üle keskmise intelligentsus
- Oskus eemalduda, enesekontrolli oskus
- Tugev motivatsioon asjad lõpule viia
- Eriline hobi või talent
- Loovus
- Positiivne enesehinnang
- Planeerimisoskus
- Tugev religioosne suundumus

Käitumisraskuste kaitsefaktorid Perekond

- Vähem kui 4 last perekonnas.
- Ema oskused ja haridus.
- Lähedased suhted mõne pereliikmaga (ei pea olema vanem).
- Toetavad vanavanemad.
- Vähemalt üks täiskasvanu, kes hoolib.
- Tüdrukute juures: iseseisvuse toetamine ning emotsionaalne toetus kodus.
- Poistel: struktuur ja selged reeglid kodus.
- Mõtestatud kodutööd kodus.

Käitumisraskuste kaitsefaktorid Võrgustik

- Lähedased, usaldavad, kompetentsed sõbrad.
- Toetavad õpetajad.
- Head koolikogemused.
- Hea koostöö kodu ja kooli vahel.

Käitumishäired F. 91. RHK-10

- Aktiivsus- ja tähelepanuhäire F90.0
- Hüperkineetiline käitumishäire F90.1 (olemas nii hüperkineetilise kui ka käitumishäire üldised kriteeriumid)
- Perekonnas avalduvad käitumishäired F91.0
- Sotsialiseerumata käitumishäire F91.1
- Sotsialiseerunud käitumishäire F91.2
- Tõrges-trotslik käitumine F 91.3

DSM IV ei erista 91.1 ja 91.2

Käitumisraskuste kaitsefaktorid Kool

- Vähe reegleid, ühised reeglid, selged reeglid
- Selged ootused soovitud käitumisele, tihedalt positiivse käitumise tunnustamine
- Toetav ja suhetele orienteeritud klassijuhatamine
- Positiivne suhe õpetajaga
- Positiivne kodu ja kooli vaheline koostöö
- Tervet kooli hõlmavad hoiakud ja plaanid, mis ennetavad, vähendavad käitumisprobleeme ning soodustavad sotsiaalsete oskuste arendamist.

Probleemid — häired

- **Emotsionaalsed häired:** depressioon, ärevushäired, foobiad, obsessiiv-kompulsiivsed sümptomid, psühhosomaatilised sümptomid
- **Probleemse käitumise häired:** käitumishäire (sotsialiseerumata, sotsialiseerunud, tõrges-trotslik), hüperaktiivsus
- **Arengulised häired:** autismi eri vormid, vaimne alaareng, enurees/enkoprees, kõne ja keele arenguhäired, õpivilumuste häired.

Käitumishäire kriteeriumid F.91

- Arengutasemega võrreldes palju või raskeid jonnihooget.
- Tülitseb sageli täiskasvanutega.
- Keeldub täitmast täiskasvanute soovet või trotsib reegleid.
- Teeb sageli meelega asju, mis teisi ärritavad.
- Süüdistab teisi oma vigades või halvast käitumises.
- Vihastub ja ärritub kergesti.
- On sageli vihane või pahane.
- On sageli õel või kättemaksuhimuline.
- Sageli valetab, murrab lubadusi, et saada kasu/soosingut või vältimaks kohustusi.
- Alustab sageli kaklusi (v.a. õed-vennad).

Käitumishäire kriteeriumid 2

- On kasutanud relva, mis võib tekitada teistele raskeid kehavigastusi (kurikas, telliskivi, katkine pudel, nuga, tulirelv).
- On sageli hilisõõni väljas, hoolimata vanemate keelamisest (enne 13.a).
- Kohtleb füüsiliselt julmalt teisi inimesi (seob kinni, löögub, põletab).
- Kohtleb julmalt loomi.
- Hävitab tahtlikult teiste omandit.
- Tekitab tahtlikult tulekahju, mille raskeid tagajärgi.
- Varastab tähtsaid/väärtuslikke esemeid kodust või mujalt (poevargus, siseemurdmine, võtsimine).
- Puudub sageli koolist põhjuseta (alanud enne 13a).
- On põgenenud kodust või kasuperest vähemalt 2 korda ja ühe korra on olnud kodust ära kauem kui 1 öö.
- Paneb tolme isikuvastaseid kuritegusid (vägivaldne rööv, väljapressimine).
- Sunnib teist inimest endaga suguühtesse astuma.
- Kuisab ja himutab sageli teisi (tahtlik valu/vigastuse tekitamine, pidev ahvardamine, mõnitamine, tagakiusamine).
- Murrab sisse teise isiku majja, autosse.

Käitumisprobleemide ennetamine

Näide sotsiaalsete oskuste arendamise programmist

Probleemkäitumise ennetamine ja sellega hakkamasaamine saavutatakse....

- Muutes tingimusi, mis HOIAVAD probleemkäitumist ALAL
 - muuda klassiruumi, kooli ruume, situatsioone
 - muuda reegleid ja struktuuri
 - muuda suhet täiskasvanu-laps
- Suurendades lapse sotsiaalsete oskuste repertuaari
- Aktiivselt ja süstemaatiliselt lapsi jälgides ja juhendades

KÄITUMISHÄIRETEGA LASTE ERIPARA

- Suurenenud tundlikkus vaenulike signaalide suhtes
- Märkamata jäävad sõbralikkuse signaalid
- Sagedasti tõlgendatakse teiste käitumist vihana
- Tähelepanekuid vähem, need valikulised ja ebatäpsed
- Puudujääk teiste tunnete eristamises ja eesmärkide mõistmises
- Ei oska leida lahendusi konfliktidele
- Reaktioonid on agressiivsed, kuid oma viha ei teadvustata
- Puudub võime hinnata oma tegude tagajärgi
- Ei osata teiste positsioonilt oma asju näha ega hinnata (empaatiavõime puudulik)

- Eraldamine ja karistamine on kõige levinumad ja tavalisemad reaktsioonid probleemkäitumisele koolis, aga need ei aita probleemkäitumist vähendada ega kooli sotsiaalset kultuuri parandada (Peterson, 1992, Walker, 1998.)
- Eraldamine ja karistamine ilma proaktiivse probleemkäitumise tugisüsteemita suurendavad
 - agressiooni
 - laamendamist
 - ärvardusi
 - koolitüdumust
 - koolist puudumist ja kooli hilinemist(Mayer, 1995; Gottfredson & Skraban, 1996)

KUIDAS TÖÖ ALGAB?

1.aasta. Töö süsteemi tasandil.
Töö põhiväärtustega.

- VASTUTUS
- AUSTUS
- HOOLIVUS

Kooli piirkonnad

- Õppeklassid
- Õueala
- Tualetid
- Koridorid
- Garderoob
- Ühisüritused
- Pikapäevarühma ala

Täpsustamine (näide)

ÕPPEKLASS		
Näita austust	Näita vastutust	Näita hoolivust
- tõstan käe, kui tahan midagi öelda	- tulen õigeaegselt tundi ja leian kiiresti vajalikud õppevahendid	- tunnustan (kiidan) oma klassikaaslast
- kasutan oma sisehäält	- töotan rahulikult ilma teisi segamata	- aitan oma klassikaaslast
- kuulan ja panen öeldut tähele	- hoian oma koolivahendeid	- hoolin, et teistel oleks hea olla
- tervitan õpetajat kui tund algab	- koristan oma laua enne, kui lähen koju	- arvestan, et teised on minust erinevad ja võivad omada teistsugust arvamust
	- hoian klassiruumi korras	

Aastaringi koostamine

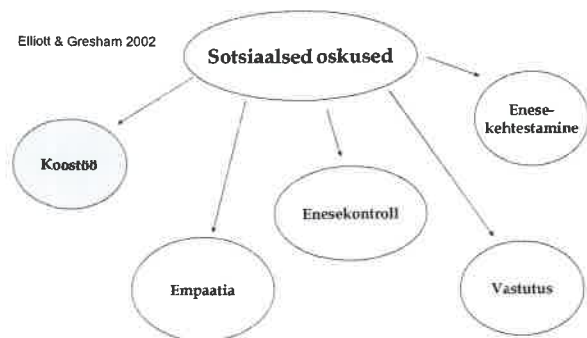

Detailne plaan (näide)

Ootus: Tõsta käsi, kui sa tahad midagi öelda või vajad abi
Samm 1: Tutvusta reeglit. Õpetaja tutvustab reeglit. Lapsi kutustakse üles rääkima sellest, miks see reegel vajalik ja oluline on. Õpetaja kinnitab ja kordab reeglit.
Samm 2: Näita reeglit. Näita alguses reegli õiget kasutamist ja siis valet reegli kasutamist, lõpeta jälle õige reegli täitmise näitamisega. Alati lõpeta reegli kordamisega ning näita oodatud käitumist lastele uuesti ette.
Samm 3: Harjuta reeglit. Õpetaja küsib küsimusi ja lapsed harjutavad. Õpetaja annab tagasisidet. Õpilased vaatlevad ja annavad tagasisidet. Oluline on tunnustus ja kiitus!
Samm 4: Jälgi lapsi. Vaata, kas lapsed on reeglist aru saanud. Palju kiitust ja tähelepanu headele näidetele!

SOTSIAALSED OSKUSED

Elliott & Gresham 2002

Näide: vestluse alustamine

VESTLUSE ALUSTAMINE	
Etapid	Kommentaariid
1. Tervita inimest, kellega tahad vestlust alustada.	Ütle tere, siruta terekäsi, nooguta vms
2. Alusta vestlust öeldes midagi lihtsat	Alusta millegagi, millest sul on kerge rääkida: ütle näiteks midagi ilma kohta, midagi mida oled näinud televisiorist, spordi kohta, kooli kohta...
3. Vaata, kas teine inimene kuulab sind.	Vaata, kas teine noogutab, vaatab sulle otsa, ütleb "ja" vms.
4. Ütle seda, mida sa tegelikult tahad öelda.	Ole konkreetne ja selgesõnaline

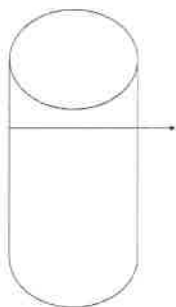
ÕPIOSKUSED näited

- Kuidas efektiivselt meelde jätta.
- Kuidas esitada küsimusi.
- Kuidas leida vajalik informatsioon.
- Kuidas eristada olulist ebaolulisest.
- Kuidas kriitikale vastata.
- Kuidas eesmärki püstitada.

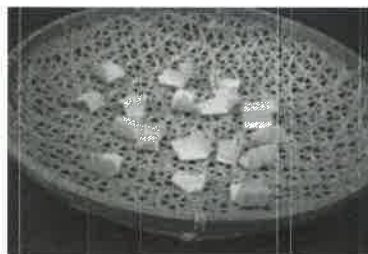
Tunnustamine

Tunnustuskaartide kogumine

Preemia valimine

Tunnustamine Preemiate näited.

- Ekstra kehalise tund
- Maalimistund
- Popcorni pidu
- Igaühele jäätis
- Pirukate küpsetamine
- Laulu- või tantsuvõistlus
- Vahvlite küpsetamine
- Arvuti kasutamine
- Arvutilego mängimine
- Lemmikasja kaasavõtmine üheks tunniks
- Teise klassi üllatamine lauluga

Tagajärjed näited

- Kerge sõnaline noomitus
- Planeeritud ignoreerimine
- Preemiate või teiste boonuste äravõtmine
- Vestlus- probleemilahendus
- Mõttepausi kaart
- Mõttepausi tool
- Mõttepaus vaiksuses kohas
- Mõttepausi ruumi saatmine
- Vanematega ühendust võtmine

JUHTUMIRAPORT

PALS

Nimi: _____ Kaitse: _____

Klass: 1 2 3 4 5 6 7 Kuul: õppeklass kaitseüksus
 Klassijuhataja: õpetaja vanem kaitseüksuse juhataja

Raporteerija: õpetaja vanem muu

Millise põhivõime vastu eksis?
 AUSTUS VANUS HÕRGIIVUS

Harjumisprobleemikäitumine
 hõrkiivuse käitumine

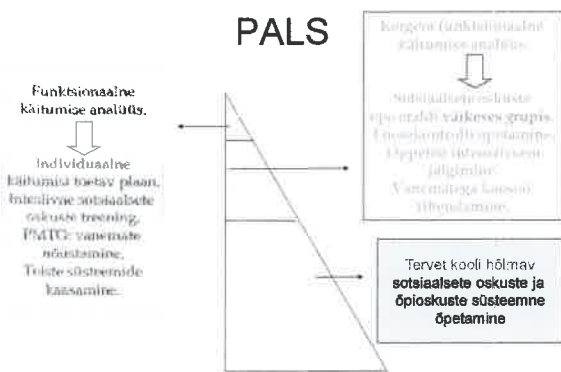
Füüsilise häirimise näitamine
 Rõõmuse argumenteerimine
 Segamine
 Kõõlvaheendite kahjustamine
 Muu

Täielisem probleemikäitumine
 Jätkandus, ropendus, abivõttes lõpetamine
 Tõrsumine, õpetaja märkuste eritamine
 Tegevuse pidev segamine
 Hüljumine
 Kõõmuse väljapressimine
 Materjalsete kahjustused / vandaltamine
 Vargus
 Valetamine, mahakjutamine
 Füüsilise agressivsus loomine, tõukamine
 Tõukade, rünnakute kasutamine
 Muu

Probleemilahendusratas

PALS

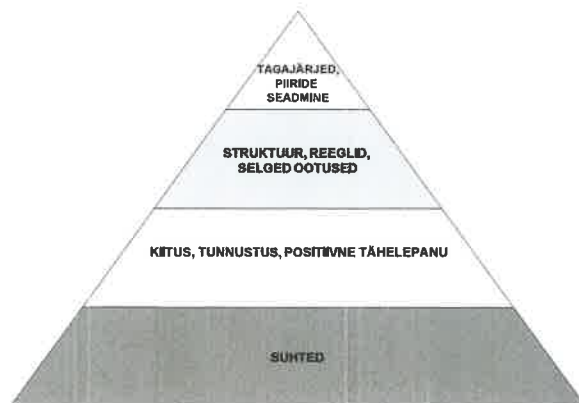
Kui programme pole

- Olulised komponendid probleemikäitumise ennetamisel koolis:
 - ❖ Peab rääkima sellest, mida me tunname.
 - ❖ Süstemaatiliselt tuleb harjutada, kuidas lahendada probleeme, mis võivad tekkida siis, kui inimesed on koos.
 - ❖ Lastele tuleb õpetada, kuidas tulla toime kaaslaste negatiivse käitumisega.

Terje Ogdén, 2008

Sekkumiste püramiid

Kogemused ja efektiivsed praktikad

SUHTED

• SUHTED LAPSEGA

• SUHTLEMINE KODUGA

- Ära kunagi alahinda lapsevanema nägemust
- Lapse huvidest lähtumine
- Võta suhte eest vastutus
- Ole teadlik oma väärtushinnangutest
- Rollid ja ootused

Loovate tegevuste roll

*tule täna tule
leia ikka mahti
Kõik viis meelt siis koos
harutame lahki*

Koosolemine
Üksiolemine

Füüsilise tegevuse roll

Treening kui teraapia
Efektid
Erinevad liigid

2. KIITUS, TUNNUSTUS.

- Nii tunnustamine kui ka hoolimine mõjuvad tugevamini ja tõelisemana kui seda teeb inimene, kes lapsest hoolib.
- Ja kindlasti on ka nii, et selle inimese piiranguid/käskke, kes ei tunnusta last ega hooli lapsest tõeliselt, ei võeta ka usutavatena.

Komplimentide kett klassis

Kiitmine ja enesehinnang

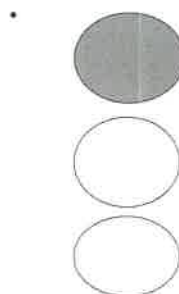
Faber & Mazlish 2002

- Hinnangulise kiituse asemel:
 1. Kirjeldage, mida näete.
 2. Kirjeldage, mida tunnete.
 3. Võtke lapse kiiduväärt tegevus lühidalt kokku.

Klepekad

Näited

ma vajan õpetajalt veel abi

ma sain mõnest asjast aru

ma sain täielikult aru

Teen pausi ja mõtlen!

- Kuidas sa ennast tunnend?
- Mis juhtus?
- Mida sa saaksid teinekord teistmoodi teha?
- Oled Sa valmis oma kohale tagasi minema?

MINU HÄÄL

- 0 Valitus on kuldne. Täielik vaikus. Keegi ei räägi.
- 1 Spiraal hääl. Suhtamine. Veel 1 inimene kuulab sind.
- 2 Anglaaselt voolav jägi. Väikeses grupis tšõ. Ainult grupp kuulab sind.
- 3 Formaalne normaalne. Tavaline suhtlemise hääl.
- 4 Suur rahvamass. Esinemise hääl. Kõik kuulavad sind.
- 5 Kontrolli äit veijak. (Inimene) jaks hääl. Kõnagi ei kuulata midagi teist.

Roughly 20-30-40-50

- Fookus oodatud käitumisel. MIS OSKUS ON MEIL VAJA ÄRA ÕPPIDA?
- Väljendatud positiivsel moel.
- Regulaarselt õpetatud.
- Pidevalt julgustatud ja tunnustatud.
- Kasutatud positiivset kaasamist ja tunnustamist.

Klassi reeglid : näide

----- KOOLI 3 JA 4 KLASSI REEGLID.

- Tervitan kõiki viisakalt.
- Tulen kooli õigeaegselt, ei hiline tundidesse.
- Olen sõbralik ja viisakas, ei tee kellelegi liiga.
- Võtan kõik vajalikud õppevahendid kooli ja pärast tunde koju kaasa.
- Panen juba vahetunnis vajalikud asjad lauale.
- Opin alati igaks tunniks.
- Kuulan tunnis hoollega, tõstan käe, kui soovin sõna.
- Olen abivalmis.
- Oskan tänada ja paluda.
- Olen aus ja täidan lubadusi.
- Ilma loata ei võta teiste asju.
- Hoian kooli mööblit ja õppevahendeid.
- Hoian klassis oma laua ja kapi korras.
- Mobiiltelefoni lüütan tundide ajaks välja.
- Kannan vahetusjalanõusid.
- Söön lõunalaus vaikselt ja viisakalt.
- Vahetundides ei karju ega torna sihitult mööda koolimaja.

Näi käitumise reeglid kodus

- Märgin, kui käitumise reeglid on täidetud.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Märgin, kui käitumise reeglid on täidetud.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.

Näi reeglid koolis

- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.
- Tänukaardidega tean, kui ma olen õnnelik.

www.kooli3ja4klassi.ee

4. TAGAJÄRJED JA PIIRID Käitumise kontrollimise süsteemid

Näide algklassides.

Väga hea päev, tegid õiged valikud. Märk käitumise kaardile. Pärast 20 märki saad valida auhinna saajast aardekirjast.

Tegin vale valiku, rikkusin reeglit ja mu kaart muutuks kollaseks. Märki ei saa, kaotab 2 min vaheajast.

Punane tein mitu vale valikut ning mu kaart muutus punaseks. Koju saadetakse punase kaardi raport, millele peab vanem allkirja andma. Märki ei saa, vaheaeg klassiruumis sees.

Näide jätkub...

Kuupäev:

Punase kaardi raport

Ma ei teinud täna koolis õiged valikuid ja seepärast muudeti minu kaart punaseks. Palun räägi oma lapsega sellest, milline on sobilik käitumine koolis ja saada siis see raport tagasi koos kommentaaride ja allkirjaga.

Kommentaari:

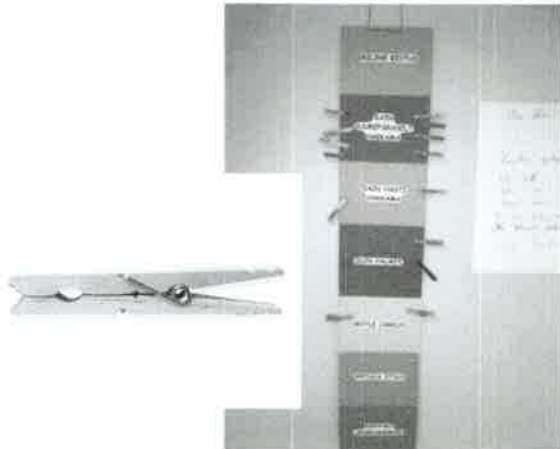
Vanema allkiri:

Näide jätkub...

Käitumise kaart

1	20	19	18	17	16
2					15
3	PUNANE KAARD!				14
4					13
5					12
6	7	8	9	10	11

1	20	19	18	17	16
2					15
3	PUNANE KAARD!				14
4					13
5					12
6	7	8	9	10	11

PIIRID

Verbaalne piiride seadmine
Vähimast intensiivsema sekkumiseni, B.Rogers.

1. Rahulikkus
2. Käitumise kirjeldus = teadvustamine
3. Käitumise kirjeldus + tunne + mõju
4. Diskussioonide vältimine
5. Suunatud valikud.
6. Mõttepausi andmine

Verbaalne piiride seadmine

jätkub

7. Fookus esmasel sõnumil
8. Taktikaline ignoreerimine
9. Osaline nõustumine
10. 1-1 vestlus. Tunde peegeldamine

Füüsiline piiride seadmine

www.verge.ee

Põhiprintsiibid käitumise muutuse saavutamiseks (Tveit & Namsos, 2009)

- Maksimaalne tähelepanu soovitud käitumise suunas ning minimaalne tähelepanu negatiivsele käitumisele.
- Püsivad käitumise muutused täiskasvanu juures on eelduseks/aluseks püsivatele käitumismuutustele lapse juures.

Täna Sind !

- Airin Demir
airin@verge.ee
56 45 33 47

